

ПОСИЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРИСУТНОСТІ В СУБСАХАРСЬКІЙ АФРИЦІ

М. О. Замікула, к. і. н, старший науковий співробітник відділу зовнішньої політики центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Аналітична записка присвячена розширенню присутності РФ в Субсахарській Африці та активізації операцій афільованих з нею приватних військових компаній. Здійснено аналіз впливу цих подій на безпеку України.

Висновки

Впродовж останніх років Російська Федерація суттєво посилила свою присутність в Африці. Важливим інструментом є використання проксі-сил – підконтрольних російським силовим відомствам формально приватних військових компаній (зокрема т. зв. «групи Вагнера»). Це спрямовано на:

- відволікання уваги держав ЄС (Франція та інші держави Середземномор'я) на африканський (південний) напрямок і створення додаткового важелю впливу на їхню політику в інших регіонах, включаючи Східну Європу;
- забезпечення доступу російських компаній, підконтрольних близьким до Кремля бізнесменам, насамперед Євгену Пригожину, до африканських природних ресурсів;
- формування проросійської орієнтації окремих держав на міжнародній арені, що використовується для адвокації російських інтересів, насамперед у структурах ООН;
- відпрацювання моделі та інструментів втручання у внутрішні справи суверенних держав, організації переговорного процесу у зоні конфліктів (реалізовується на територіях, які перебувають на периферії уваги ключових геополітичних конкурентів).

Хоча російська військова присутність в Африці не несе прямої загрози безпеці України, у ширшому розумінні вона стає інструментом посилення російських

зовнішньополітичних позицій.

Ключові аспекти російської політики у регіоні

Політика Російської Федерації на африканському напрямку переважно використовує на свою користь актуальні деструктивні тренди, характерні для регіону (див. додаток 3). Втім, РФ додатково погіршує ситуацію, цілеспрямовано застосовуючи вже відпрацьований гібридний інструментарій (втручання у вибори, штучна ескалація внутрішньої напруги).

Росія користується позитивним іміджем у регіоні, який дістався їй у спідок від СРСР. Вона робить ставку на співпрацю з недемократичними режимами, з якими відмовляються співпрацювати держави Заходу (додаток 1).

Ключовими фігурами, які забезпечують проєкцію російського впливу в Африці, є Михайло Богданов¹ та Євген Пригожин². Потенціал контрольованих силовими структурами військових компаній дозволяє здійснювати проєкцію сили в регіоні, формально не залучаючи до операцій регулярні війська. Угруповання найманців (так звана «група Вагнера») мають бойовий досвід в Україні (з 2014 р.) та Сирії (з 2015 р.). Також вони можуть розраховувати на відповідні спроможності збройних сил РФ щодо підготовки та забезпечення логістики (додаток 2).

Активна робота КНР на африканському напрямку не дозволяє Росії реально претендувати на роль ключового гравця у регіоні. За цих умов РФ акцентує увагу на власних відносних перевагах, презентуючи себе державам Африки, насамперед, як експортера безпеки. Зокрема, на підставі досвіду російських операцій на Кавказі та Близькому Сході пропонуються методи та інструменти протидії іррегулярним формуванням.

Активізація Росії в Західній Африці (2020-2022 рр.)

З 2020 р. спостерігається активізація російських дій в Західній Африці – серед держав-членів ЕКОВАС³. Простір для цього відкривають як традиційні загрози в регіоні (активність ісламістів та вакуум безпеки), так і «парад військових переворотів», який може свідчити про свідому кампанію РФ з дестабілізації ситуації.

Відпрацьований у Центральноафриканській Республіці сценарій був застосований у **Малі**. Росія сприяла дестабілізації ситуації в цій державі,

¹ Заступник міністра закордонних справ РФ, спецпредставник президента РФ по Близькому Сходу та країнах Африки.

² Російський бізнесмен, близький до В. Путіна. Відповідає за ключові інструменти російської гібридної стратегії – підривно дестабілізаційну діяльність в мережі Інтернет («фабрика тролів в Ольгіно») та операції найманців, що користуються підтримкою силових структур РФ («група Вагнера»).

³ Економічне співтовариство країн Західної Африки, до складу якого входять Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Кот д'Івуар, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того.

застосовуючи дезінформацію та підтримуючи антиурядові протести під антифранцузькими та проросійськими лозунгами. Це призвело до повалення демократично обраного президента Ібрагіма Кейти в результаті військового перевороту в серпні 2020 р. Протягом кількох місяців військові імітували готовність відновити повноваження цивільної адміністрації, але в травні 2021 р. остаточно захопили владу, ув'язнивши тимчасового президента Ба Ндау. Головою держави був проголошений один з лідерів перевороту, полковник Ассімі Гойта.

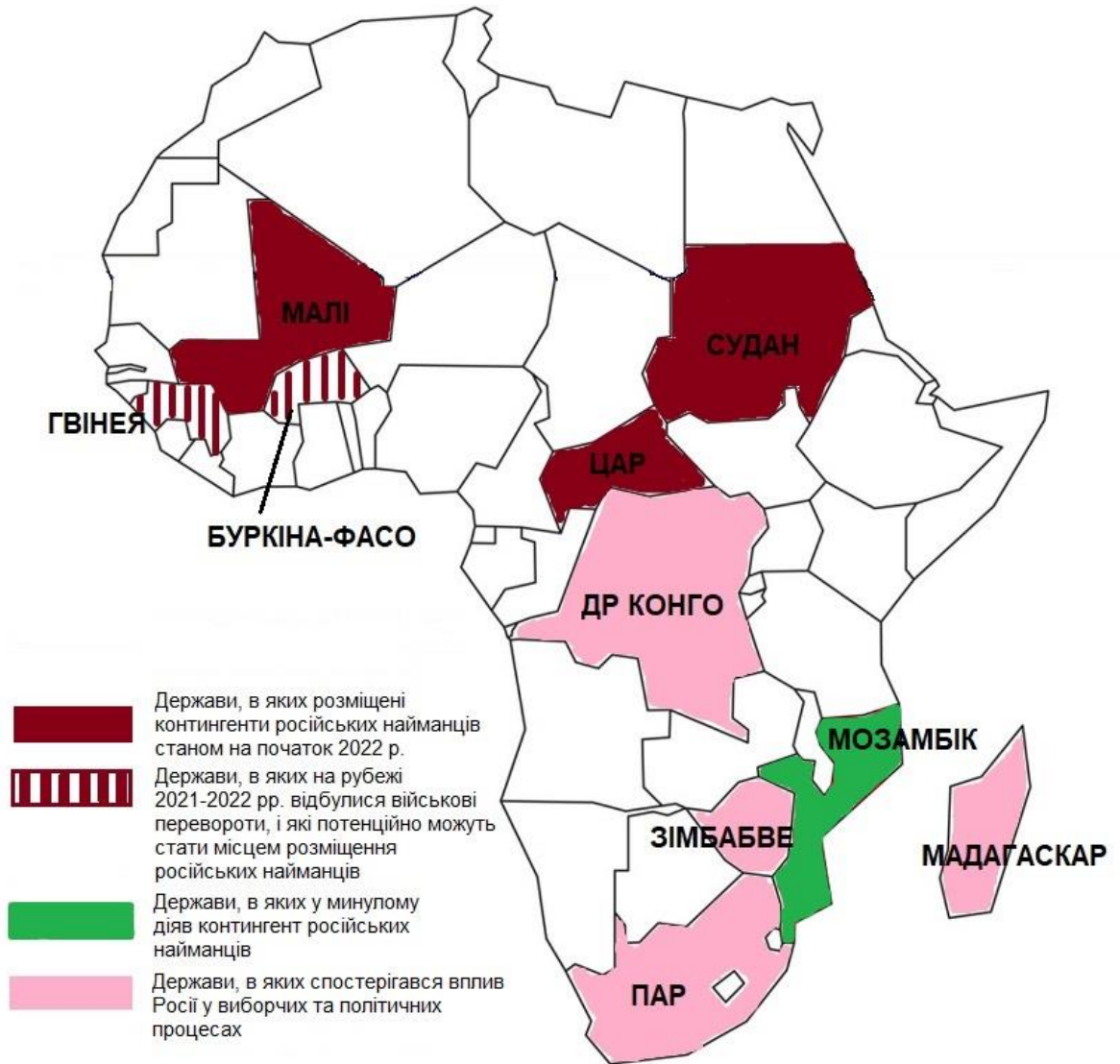
У країні був сформований військовий уряд, який мав зв'язки з РФ (його члени відвідували Росію незадовго до перевороту) та налагодив активний діалог з Москвою. У вересні 2021 р. повідомлялось про укладання угоди щодо розміщення на території Малі контингенту «групи Вагнера» (до 1000 осіб). За даними європейських та американських джерел, на початок поточного року від 300 до 400 російських найманців вже перебувають в Малі.

5 вересня 2021 р. відбувся військовий переворот у **Гвінеї**, у результаті якого було усунуто від влади президента Альфу Конде. Керівництво державою взяв на себе полковник Мамаді Думбуя. 22-23 січня 2022 р. в **Буркіна-Фасо** в результаті військового перевороту втратив владу президент Рок Марк Крістіан Каборе. Президентом держави було проголошено підполковника Поля-Анрі Сандаого Дамібу. 2 лютого 2022 р. в **Гвінеї-Бісау** відбувся невдалий замах на лідерів держави. Його пов'язують з діяльністю кримінальних організацій, які займаються наркотрафіком. Втім, не можна виключати й участі окремих місцевих військових або ж іноземного сліду в цих подіях.

Членство Малі, Гвінеї та Буркіна-Фасо в ЕКОВАС було призупинено. Відтак, Росія може скористатися ізоляцією військових режимів, які будуть змушені шукати зовнішнього патрона для легалізації на міжнародній арені. Вже зараз повідомляється про готовність Росії надати допомогу військовому уряду у Буркіна-Фасо, та про можливу участь «групи Вагнера» в організації перевороту у цій державі.

Додаток 1

1. Російська присутність у державах Субсахарської Африки (початок 2022 р.)

Операції РФ в Субсахарській Африці (2017-2020 рр.)

На відміну від Східної Європи та Близького Сходу, в Африці російські найманці меншою мірою залучені до виконання бойових завдань. Вони переважно виконують роль інструкторів, охорони стратегічних об'єктів та вищих посадових осіб – тобто виступають гарантами безпеки.

Традиційним партнером РФ в Субсахарській Африці протягом тривалого часу залишався **Судан**. Приблизно з 2017 р. російські найманці (за оцінками СБУ станом на 2018 р. – від 150 до 300 осіб) перебувають на території цієї держави, де при владі на той момент знаходився дружній до РФ режим Омара аль-Башира. Вони виконують завдання із підготовки місцевих збройних сил та охорони важливих родовищ. Не можна відкидати можливість їхнього впливу на внутрішні процеси в Судані – потенційну участь в протидії антиурядовим протестам та реформатуванні суданської влади.

Їхня присутність сприяє посиленню позицій Росії в Судані – як щодо надання доступу російським компаніям до видобутку алмазів, золота та урану, так і можливого відкриття у країні пункту матеріально-технічного забезпечення ВМФ РФ. Таким чином, Росія прагне контролювати суданський політичний процес, захищаючи свої інтереси від можливої переорієнтації політики у разі чергової зміни влади у Судані (де протягом останніх років відбулось кілька переворотів).

Ключовим елементом російської африканської стратегії стає **Центральнаафриканська республіка**. Російську операцію в ЦАР слід розглядати як модель, на основі якої відпрацьовувались методи посилення впливу в регіоні.

Історично Москва не мала стабільних зв'язків з ЦАР – під час холодної війни СРСР не мав впливу на цю державу, яка в новітні часи має всі ознаки неспроможної (failed state). Центральнаафриканська республіка з 2012 р. перебуває в стані громадянської війни. У 2017 р. представники РФ запропонували владі ЦАР підтримку. У 2018 р. президент ЦАР Фостен-Аршанж Туадера запросив до держави російських найманців, які мали виконувати обов'язки інструкторів при національних збройних силах. Радником президента ЦАР з питань національної безпеки був призначений Валерій Захаров – ветеран російських спецслужб, пов'язаний з Пригожиним.

Вплив Росії на ситуацію в державі ілюструється роллю Пригожина та Захарова в переговорах між урядом ЦАР та повстанськими угрупованнями, які проходили в Судані в 2019 р. Попередні домовленості передбачали залучення представників повстанців до урядових та військових посад в державі. Мирний процес відповідав інтересам РФ, спрощуючи роботу російських компаній в ЦАР (вони отримали доступ до розробки перспективних родовищ алмазів та золота на території країни – втім,

більшість з них розташована на підконтрольних повстанцям територіях).

Росія підтримала переобрання Туадери на посаду президента ЦАР в грудні 2020 р., незважаючи на порушення у виборчому процесі. В 2021 р., за умов ескалації громадянського конфлікту у державі, російські найманці активніше залучалися до операцій урядових сил проти повстанців. Станом на осінь 2021 р. в ЦАР перебуває близько 2300 російських найманців. За даними Європейської служби зовнішніх справ, найбільш боєздатні підрозділи армії ЦАР (в тому числі – підготовлені за допомогою ЄС) діють під їх безпосереднім керівництвом. Також «група Вагнера» має вплив на генеральний штаб та центральні органи влади ЦАР. В результаті реальний суверенітет республіки наразі ставиться експертами під сумнів. Натомість держава стає своєрідним плацдармом, з якого росіяни здійснюють проєкцію сили на держави Сахелю⁴.

В серпні 2019 р. російські найманці були розташовані в **Мозамбіку**. Вони виконували завдання з підготовки мозамбікських збройних сил до протидії ісламістам на півночі держави (провінція Кабу-Делгаду). Втім, через складний театр бойових дій та непорозуміння з місцевими силами безпеки дії російських найманців виявилися неефективними, і станом на 2020 р. контингент, який зазнав втрат, було відкликано.

На **Мадагаскарі** росіяни проявили активність під час президентських виборів 2018 р. Близькі до Пригожина російські політтехнологи втручались у виборчий процес, надаючи підтримку технічним кандидатам (для розпорошення електорату). Такі дії визначалися інтересом Пригожина до видобутку хромітів на острові. Крім Мадагаскару повідомлялося про участь російських спеціалістів у політичних процесах в кількох інших африканських державах (в тому числі в ДР Конго, Зімбабве та ПАР).

⁴ Африканський регіон між південним кордоном пустелі Сахара та екваторіальною частиною континенту.

Додаток 3

Характеристика регіону Субсахарської Африки

На території Субсахарської Африки знаходяться понад 40 незалежних держав. Більшість з них не мають суттєвого впливу на міжнародні процеси. Певним ресурсом є голоси цих держав у рамках міжнародних організацій, насамперед структур ООН. Регіон багатий на природні ресурси та дорогоцінні метали, зокрема золото, алмази, уран.

Внутрішня нестабільність держав регіону заважає його розвитку. Для них характерні слабкість державного апарату та відсутність сталих демократичних традицій. Це спричиняє зростання впливу збройних сил на політику держави як одного з основних інструментів збереження влади. Їхня підпорядкованість цивільній владі в багатьох випадках залишається сумнівною. У регіоні відновлюється практично подолана у 2000-2010-тих роках практика військових переворотів.

Іншою характерною рисою регіону є трайбалізм, міжетнічні та релігійні конфлікти. У багатьох державах Субсахарської Африки центральні органи практично не контролюють периферійну територію. Влада на місцях найчастіше належить самопроголошеним лідерам та різноманітним збройним угрупованням – загонам самооборони, кримінальним структурам, повстанським рухам та терористичним організаціям різної орієнтації.

Боротьба між ними набуває характеру перманентного багатостороннього конфлікту на тлі ситуативних союзів та постійної зміни партнерів. При цьому, активне залучення в кримінальну діяльність характерне для всіх учасників цих процесів, що забезпечує їм ресурси для існування. Змагання за контроль над родовищами корисних копалин стає основним чинником, що впливає на бойові дії в регіоні.

З точки зору Заходу, найбільшу загрозу в регіоні становлять ісламістські організації. Впливовими угрупованнями є коаліція Джамаат Наср аль-Іслам Валь Муслімін (афілійована з Аль-Каїдою) та регіональний осередок ІДІЛ – Ісламська держава у Великій Сахарі. Особлива активність ісламістів спостерігається в трикутнику на перетині кордонів Малі, Нігеру та Буркіна-Фасо, де наявні запаси золота. Успіхи ісламістів у Сахелі⁵ можуть мати деструктивний ефект на глобальному рівні, спричиняючи міграційну хвилю, яка загрожує не лише сусіднім африканським державам, але й Європі.

⁵ Напівпустельні та степові райони на південь від Сахари, які охоплюють такі держави як Сенегал, Мавританія, Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Нігерія, Чад, Судан і Еритрея.